

رادیو و آموزش جوامع روستایی ایران

تألیف: بهرام جبار لوی شبستری
ناشر: اداره کل پژوهش‌های رادیو، ۴۱۵ صفحه

❖ تدوین: بهرام جبار لوی شبستری
کارشناس ارشد تحقیق در ارتباطات

چارچوب آموزش و یادگیری غیررسمی، همانند دیگر وسایل ارتباط جمعی، پژوهش و تألیف محتوای ۴۱۵ صفحه‌ای کتاب **رادیو و آموزش جوامع روستایی ایران** که در قالب شش فصل تنظیم و ارائه شده است، به منظور پاسخگویی به سه پرسش اساسی زیر بوده که عبارتند از:

- چرا همانند اکثر کشورهای جهان، در کشور ایران نیز آموزش گسترده و غیررسمی جوامع روستایی برای نخستین بار از سوی ایستگاه‌های رادیویی مطرح شده و همچنان ادامه یافته است؟ به عبارتی دیگر، چه دلایلی باعث شده است که برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران توسعه روستایی همواره از رسانه رادیو برای آموزش گسترده و غیررسمی جوامع روستایی ایران در زمینه‌های کشاورزی، عمران روستایی و بهداشت روستایی استفاده کنند؟

- برنامه‌سازی رادیویی برای روستائیان کشور از ابتدا (۱۳۱۹) تا به امروز چه روندی را از نظر کمی و کیفی طی کرده

رادیو نخستین وسیله ارتباط جمعی بوده است که در آغازین سال‌های تولدش در ایران به‌طور گسترده در دسترس جامعه روستایی کشور قرار گرفت و از این جهت می‌توان، عنوان و افتخار نخستین دوست رسانه‌ای ایرانیان روستائین را به رادیو اختصاص داد.

دوستی خوب و بانشاطی که برای حدود پنج دهه (۱۳۱۹ تا ۱۳۶۹)، به دلیل غیبت تلویزیون و به‌خصوص مطبوعات در بخشی قابل توجه از مناطق روستایی کشور، به‌طور عمده به تنهایی وظیفه برقراری ارتباط میان روستا و روستائیان، با دنیای پیرامون خود را پذیرفت و حتی امروزه که سپهر رسانه‌ای همه ایرانیان، از جمله روستائیان نسبت به گذشته نه چندان دور، شکل متنوع‌تر و متکثرتری یافته است، باز هم رادیو با تولید و پخش برنامه‌های روستایی با زبان و محتوای مورد نیاز و علاقه روستائیان، بیش از سایر رسانه‌ها در خدمت رشد و توسعه مناطق روستایی کشور است.

از این رو، با توجه به کارکرد رادیو در

است و برخی از ویژگی‌های مهم برنامه‌های رادیویی ویژه جوامع روستایی کشور ایران چه هستند؟

- فعالیت‌های رادیو در حوزه آموزش و یادگیری غیررسمی جوامع روستایی ایران، چه آثار و پیامدهایی را به دنبال داشته است؟

بر این اساس، فصول اول تا سوم کتاب که به ترتیب با عناوین: «زیستگاه‌های روستایی در سرزمین ایران»، «رادیو و توسعه روستایی» و «رادیو و ترویج روستایی» ارائه شده‌اند، حدود ۲۳٪ از کل حجم کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. سعی شده است مبانی نظری و مفهومی مرتبط با واکاوی عملکرد رادیو در حوزه ارتباطات توسعه‌ای برای مناطق روستایی به اختصار توصیف و تبیین شود؛ به طوری که خواننده کتاب با مطالعه فصل‌های مذکور با موضوعاتی مانند: تعاریف موجود از روستا و روستانشینی در کشور ایران، روند شکل‌گیری روستاهای ایران، ویژگی‌های هویتی روستاهای ایران، تعداد روستاهای ایران و وضعیت

طبیعی آنها، جمعیت روستایی ایران و طبقه‌بندی جمعیتی روستاهای کشور، نقش فعالیت‌های کشاورزی در اشتغال جمعیت روستایی ایران، جایگاه ارتباطات در توسعه روستایی، اهمیت نقش رادیو در توسعه روستایی، تجارب جهانی در زمینه پشتیبانی رادیو از توسعه روستایی، شکل‌های به کارگیری رادیو برای پشتیبانی از توسعه روستایی (سخن‌پراکنی باز، رادیوی آموزشی، مجمع رادیویی روستایی، مدارس رادیویی و رادیو و تحرک، آموزش و یادگیری غیررسمی، ترویج روستایی و حیطه‌های کاری آن، و روش‌های آموزش در ترویج روستایی و جایگاه رادیو در آن، آشنا می‌شود.

اما در سه فصل بعدی که در واقع بخش دوم کتاب را تشکیل می‌دهند و ۷۰٪ از کل حجم کتاب را به خود اختصاص داده‌اند، سعی شده که به سه پرسش اساسی که هدف از پژوهش و تألیف کتاب بوده، پاسخ‌های توصیفی و تبیینی لازم داده شود؛ چنان‌که در فصل چهارم با عنوان «علل انتخاب رسانه رادیو برای

آموزش جوامع روستایی ایران» سعی شده عوامل و دلایلی که باعث گردیده برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران توسعه روستایی در کشورمان همواره از رسانه رادیو برای آموزش گسترده و غیررسمی جوامع روستایی ایران در زمینه‌های کشاورزی، عمران روستایی، بهداشت روستایی و... استفاده کنند، تبیین و در چهار حیطه دسته‌بندی شوند که این حیطه‌ها عبارتند از:

- عوامل مرتبط با برخی ویژگی‌های جمعیتی شامل مواردی مانند: میزان باسوادی زنان و مردان روستایی و میزان آشنایی روستائیان با زبان فارسی؛

- عوامل مرتبط با میزان بهره‌مندی مناطق روستایی کشور از برخی امکانات و تسهیلات زیربنایی شامل مواردی مانند: میزان دسترسی به راه روستایی، میزان دسترسی به نعمت برق و میزان دسترسی به امکانات و خدمات مخابراتی؛

- عوامل مرتبط با میزان و نحوه دسترسی روستائیان کشور به وسایل ارتباط جمعی شامل مواردی مانند: میزان

دسترسی روستائیان به مطبوعات، میزان پوشش جمعیتی ایستگاه‌ها و کانال‌های رادیویی و تلویزیونی سازمان صداوسیما. مدت زمان پخش برنامه، میزان تولید برنامه برای روستائیان، میزان برخورداری روستائیان از گیرنده‌های رادیویی و تلویزیونی، و میزان دسترسی روستائیان به رایانه و اینترنت؛

- عوامل مرتبط با برخی برنامه‌ها و رویکردهای مدیریتی شامل مواردی مانند: تأکید قوانین توسعه‌ای کشور بر ضرورت پشتیبانی رادیو از فرایند توسعه روستایی و وظیفه‌مندی بخش ترویج کشاورزی کشور در خصوص استفاده از رادیو برای اشاعه نوآوری‌ها.

همچنین در قالب این چارچوب تحلیلی و به‌عنوان یک نتیجه‌گیری در انتهای فصل چهارم بیان شده که «اگر از سال‌های ابتدایی گشایش رادیو در ایران - با وجود اینکه در چند سال آغازین آن، برنامه‌ای ساده با عنوان **گفتار کشاورزی** از **رادیو ایران** پخش می‌شد - از دلایلی مانند: تعداد کم ایستگاه‌های رادیویی کشور، وضعیت نامناسب پوشش جمعیتی ایستگاه‌ها و فقدان سیاست‌گذاری منسجم برای توسعه ارتباطات و ارتباطات توسعه‌ای بگذریم، و مبدأ به‌کارگیری گسترده و هدفمند رسانه رادیو، برای آموزش انبوه جوامع روستایی کشور را نیمه اول دهه ۱۳۳۰ در نظر بگیریم، می‌توان گفت:

- در دوره زمانی میان سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۶۵، یعنی در آستانه پخش نخستین برنامه ترکیبی برای جامعه روستایی کشور که برنامه **دهقان** نامیده می‌شد؛ تا زمان تغییر سیمای سکونت‌گاهی کشور ایران از روستایی به شهری و همچنین کم‌رنگ‌تر شدن عصر طلایی رادیو در کشورمان به عللی مانند: بی‌سوادی رایج در جوامع روستایی و در مقابل نیاز نداشتن مخاطبان به داشتن سواد برای پیام‌گیری از رادیو، پوشش جغرافیایی و جمعیتی گسترده‌تر و فراگیرتر رسانه

رادیو نسبت به سایر وسایل ارتباط جمعی کشور، بهره‌مندی گسترده‌تر و مطلوب‌تر روستائیان از گیرنده رادیو نسبت به گیرنده تلویزیون، تنوع زبانی و گویشی ایرانیان و در مقابل دسترسی عمده روستائیان کشور به ایستگاه‌های رادیویی راه‌اندازی شده که حداقل نیمی از برنامه‌های آنها منطبق با زبان و یا گویش مخاطبان هدف بود، تعداد ایستگاه‌های بیشتر رادیویی نسبت به کانال‌های تلویزیونی، مدت‌زمان پخش بیشتر برنامه‌های رادیویی نسبت به برنامه‌های تلویزیونی، پخش برنامه‌های رادیویی با اهداف آموزشی، سرگرمی و ارشادی برای روستائیان با زبان و گویش محلی، وضعیت نامناسب راه‌های روستایی و مشکلات ارتباطی ناشی از آن، بهره‌مند نبودن عمده مناطق روستایی کشور از نعمت برق، و اتخاذ الگوی اشاعه نوآوری‌ها برای توسعه روستایی کشور، رسانه رادیو تنها وسیله ارتباط جمعی در دسترس دستگاه‌های دولتی و همچنین روستائیان برای برقراری ارتباط سریع، ارزان، مطمئن و گسترده با یکدیگر بوده است.

- اما از سال ۱۳۶۵ تا به امروز که عمده جمعیت روستایی کشور از نعمت سواد بهره‌مند شده‌اند، پوشش جغرافیایی و جمعیتی ایستگاه‌ها و کانال‌های رادیویی و حتی تلویزیونی کشور نسبت به گذشته نه‌چندان دور در حال رسیدن به عدد ۱۰۰٪ است؛ ۳۱ ایستگاه رادیویی استانی و محلی سازمان صداوسیما در حال تولید و پخش برنامه برای روستائیان مناطق تحت پوشش خود با زبان و یا گویش محلی مخاطبان هدف هستند؛ مدت‌زمان پخش برنامه‌های رادیویی و حتی تلویزیونی برای روستائیان کشور رشدی قابل توجه یافته است؛ و امکان استفاده بیشتر روستائیان از مطبوعات و حتی فناوری‌های نوین ارتباطی مانند اینترنت در حال فراهم شدن است؛ باز هم رسانه رادیو از طریق برنامه‌های متنوع برای

روستائیان، سرآمد وسایل ارتباط جمعی در زمینه آموزش غیررسمی و مستمر انبوه افراد جوامع روستایی کشور به‌شمار می‌رود.»

اما در فصل پنجم با عنوان «برنامه‌های رادیویی ویژه روستائیان ایران و ویژگی‌های مهم آنها»، با یک رویکرد تاریخی - تحلیلی سعی شده روندهای کمی و کیفی برنامه‌سازی رادیو برای روستائیان کشور ایران در ایستگاه‌های رادیویی صداوسیما با همکاری دستگاه‌های متولی روستا، به‌ویژه وزارت جهاد کشاورزی از همان آغازین روز گشایش رادیو در ایران (چهارم اردیبهشت ۱۳۱۹) تا به امروز با ارائه اطلاعات، اسناد، آمارهای عملکردی و... بیان و توصیف شود.

همچنین در قسمتی از این فصل کتاب شناسنامه ۳۸ عنوان برنامه که توسط ایستگاه‌های رادیویی با پوشش استانی و محلی سازمان صداوسیما برای روستائیان و کشاورزان مناطق تحت پوشش خود، تولید و پخش می‌شده، ارائه شده است.

اما در فصل ششم که با عنوان «پیامدها و تأثیرات ناشی از فعالیت رادیو در حوزه آموزش جوامع روستایی ایران» ارائه شده، مؤلف با استفاده از یافته‌های ۵۴ عنوان پژوهش مرتبط با نقش رادیو در آموزش و یادگیری غیررسمی جوامع روستایی ایران که با روش‌های تحقیق: نیمه تجربی، پیمایشی، همبستگی و بازپسین در ابعاد ملی (۳ عنوان پژوهش)، منطقه‌ای (۲ عنوان پژوهش) و استانی (۴۹ عنوان پژوهش) انجام یافته‌اند، سعی کرده آثار و پیامدهایی را که برنامه‌های رادیویی ویژه روستائیان در توانمندسازی آنها برای انجام فعالیت گوناگون زندگی در روستا، از جمله کار و تلاش بهره‌ورانه در زیربخش‌های کشاورزی و منابع طبیعی به دنبال داشته‌اند، توصیف و تبیین کند.

همچنین در پایان این فصل و به‌عنوان آموزه‌هایی برای برنامه‌سازان فعال در حوزه تولید و پخش برنامه‌های رادیویی

برای روستائیان، تأکید شده است:

- رادیو، به‌طور عمده به‌صورت کمکی و با همراهی دیگر شیوه‌های ارتباطی میان فردی و گروهی توانسته در میان جوامع روستایی ایران کارکردهای آموزشی داشته باشد. به‌طور مثال رادیوهای مشهد، تبریز، رشت، ارومیه، بندرعباس و... به‌هیچ‌وجه این مأموریت، قابلیت و امکان را نداشته‌اند که به‌تنهایی، وظیفه کارگزاران و مروجان کشاورزی را در روستاهای کشور بر عهده بگیرند. اما توانسته‌اند نتایج به‌دست‌آمده از منابع تخصصی کشاورزی را ساده‌تر و قابل فهم‌تر کرده و در اختیار علاقه‌مندان بگذارند.
- در هر جا که برنامه‌های روستایی رادیو، ویژگی‌های برنامه‌سازی زیر را داشته‌اند، بیشتر شنیده شده و سودمندی بیشتری هم برای روستائیان در پی داشته‌اند:
- توجه به اهداف اصلی برنامه‌های توسعه روستایی که تمامی ابعاد زندگی مادی و معنوی روستائیان را دربرمی‌گیرد؛
- توجه به کل خانواده‌های روستایی و مسائل آنها؛
- احترام به آنچه روستائیان می‌دانند و همچنین، احترام و استفاده از تجارب باارزش آنها؛
- استفاده از رهبران محلی روستایی و شاخص کردن آنها در برنامه‌ها؛
- نشست گرفتن محتوای برنامه‌ها از فرهنگ عامه روستائیان؛
- به‌کارگیری زبان و گویش محلی در تولید برنامه‌ها؛
- همکاری نزدیک عوامل برنامه‌ریزی، تولید، پخش و سنجش برنامه‌ای با کلیه نهادها و افرادی که در راه توسعه روستا و بهبود وضعیت زندگی روستائیان فعالیت می‌کنند؛
- شکل دادن این احساس که رادیو و این برنامه آن، متعلق به خود روستائیان بوده و راهنما و مشاور برای آنان به‌شمار می‌رود؛
- ایجاد زمینه‌های متنوع دسترسی

روستائیان به برنامه از راه منعکس کردن خواسته‌ها، پرسش‌ها و نیازهای آنها از زبان خودشان؛

- توجه زیاد به نیازهای فوری و ضروری روستائیان از نظر زمانی؛
- طراحی مناسب فرم و آیتم‌های برنامه به‌گونه‌ای که روستائیان را به گوش دادن با علاقه ترغیب کند؛
- پخش برنامه به‌طور روزانه و البته در ساعت‌های مناسب (رعایت اصول اثربخشی جویباری و یادگیری تزییدی).
- انباشته‌نبودن برنامه از واژه‌ها، جملات و عباراتی که روستائیان نتوانند معانی آنها را درک کنند.
- تطابق انتظارات روستائیان با آنچه از برنامه رادیویی ویژه خودشان دریافت می‌کنند (با توجه به تمامی ابعاد زندگی در روستا که مرتبط با مسائل عمران و صنایع روستایی، زنان، جوانان، بهداشت خانواده، بسیج و مشارکت مردمی، مناسبت‌ها، نظام بهره‌برداری، تعاونی‌های تولید، امور دام، دامپزشکی، باغبانی، زراعت، شیلات، مکانیزاسیون، جنگل، مرتع، آبخیزداری و ... است).
- در قسمت «منابع و مأخذ» نیز، ۲۱۱ عنوان منبع علمی مورد استفاده برای پژوهش و تألیف کتاب فهرست شده‌اند که شامل ۴۰ عنوان پایان‌نامه تحصیلات تکمیلی، ۴۲ عنوان گزارش تفصیلی پژوهش‌های انجام‌یافته از سوی مراکز علمی و پژوهشی کشور، ۴۸ عنوان گزارش تفصیلی سرشماری‌های عمومی کشوری و همچنین سالنامه‌های آماری و ۳۶ عنوان کتاب علمی- تخصصی، ۳۶ عنوان مقاله (انتشار یافته در مجلات علمی- پژوهشی و یا مجموعه مقالات همایش‌ها و کنگره‌های علمی- پژوهشی و یا مجلات علمی- تخصصی) می‌شود و دانش‌پژوهان حوزه‌های علوم ارتباطات اجتماعی، ژورنالیسم رادیویی و تلویزیونی، ترویج و آموزش کشاورزی، توسعه روستایی، مدیریت رسانه و جامعه‌شناسی روستایی

برای مطالعه و واکاوی بیشتر می‌توانند به آنها مراجعه کنند.

البته در پایان ذکر این نکته هم خالی از لطف نیست که کتاب **رادیو و آموزش جوامع روستایی ایران** را سومین عنوان کتاب انتشار یافته درباره نقش و عملکرد رادیو در حوزه ارتباطات توسعه‌ای برای مناطق روستایی کشور ایران می‌توان قلمداد کرد؛ به‌طوری که نخستین کتاب در این حوزه محتوایی، ابتدا توسط دکتر سیداحمد خاتون‌آبادی عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان (گروه توسعه روستایی) با عنوان **رادیو و ارتباط توسعه‌ای** منتشر شد که در واقع برگرفته از پایان‌نامه مقطع کارشناسی‌ارشد ایشان در دانشگاه تهران با عنوان: «بررسی نظرات کارشناسان ترویج و مروجان کشاورزی در مورد قالب و ساختار موضوعی برنامه‌های رادیویی کشاورزی تحت پوشش شبکه اول صدای جمهوری اسلامی ایران» با راهنمایی دکتر هوشنگ ایروانی بوده که از سوی انتشارات سروش در سال ۱۳۷۴ انتشار یافت.

همچنین دومین عنوان کتاب در این حوزه محتوایی نیز، پس از گذشت ۱۲ سال از چاپ کتاب مورد اشاره، با عنوان **رهبران محلی روستایی و رادیو** منتشر شد که در واقع، برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد نگارنده در دانشکده صداوسیما با عنوان: «بررسی نقش رادیو در فرایند توسعه روستایی مناطق مرزی استان آذربایجان شرقی» با راهنمایی دکتر حسینعلی افخمی بوده که با همت اداره کل پژوهش‌های رادیو در سال ۱۳۸۶ انتشار یافت.